

Piotr Matoga

Organy w kościele p.w. Nawrócenia św. Pawła Apostoła (Księży Misjonarzy) na Stradomiu w Krakowie

Pierwotne organy w kościele stradomskim zbudowane zostały w pierwszej połowie XVIII wieku, najprawdopodobniej pomiędzy: 1742 (względnie 1732¹) a 1745 rokiem². Był to instrument wyposażony w jeden manual bez pedału, dysponujący najprawdopodobniej siedmioma głosami³.

Pierwotna dyspozycja organów,
zawierająca unikatowe, spolszczone nazwy głosów⁴:

Manual

Starszak 8' (Pryncypał 8')

Płaczek wdzięczny 8' (Flet *suavis* 8')

Wierzbina 8' (Salicjonał 8')

Ósmak 4' (Oktawa 4')

Płaczek mniejszy (Flet *minor* 4')

Piętak 3' (Kwinta 3')

Nadósmak 2' (Superoktawa 2')

Zachowały się świadectwa z lat pięćdziesiątych XVIII wieku, mówiące o bliżej nieznanym, większej przebudowie organów⁵. W księdze rachunkowej pod datą „21 october [październik] 1748” wyszczególniony jest wydatek w wysokości: 5 złotych i 4 grosze, przeznaczony na naprawę piszczałek⁶. Historia remontów i zmian konstrukcyjnych omawianego instrumentu jest nader bogata i obfituje w nazwiska czynnych w Krakowie organmistrzów.

Już w drugiej połowie XVIII stulecia przeprowadzono szereg prac przy organach. W 1752 roku prowadzono nieokreśloną bliżej renowację, w 1755 roku naprawiano miechy, w 1759 roku reperowano cały instrument, natomiast w 1764 roku miała miejsce ponowna naprawa miechów. Przypuszczalnie wykonawcą wymienionych prac był Ignacy Stankiewicz z Zatora – organmistrz znany Misjonarzom, bowiem, jak podaje kronika, zatrudnili go oni do budowy organów w kościele w Babicach⁷. Kolejne prace remontowe przeprowadzał Piotr Radwański w latach: 1784, 1819, 1827⁸.

¹ Marian Machura, *Zabytkowe organy w kościołach Krakowa*, praca dyplomowa wykonana w Katedrze Organów i Klawesynu PWSM w Krakowie pod kierunkiem prof. Bronisława Rutkowskiego, 1960 (maszynopis), s. 9

² Jerzy Gołos, *Polskie organy i muzyka organowa*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1972, s. 321; ks. Wojciech Kałamarz, *Muzyka u Misjonarzy*, Wydawnictwo Instytutu Teologicznego Księży Misjonarzy, Kraków 2009, s. 66; *Kościół Księży Misjonarzy p.w. Nawrócenia św. Pawła Apostoła w Krakowie na Stradomiu* [folder]

³ M. Machura, *Zabytkowe organy...*, op. cit., s. 10

⁴ Ibidem

⁵ Ibidem

⁶ Ibidem

⁷ J. Gołos, *Polskie organy...*, op. cit., s. 321; Jerzy Gołos, *Zarys historii budowy organów w Polsce*, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Bydgoszcz 1966, s. 147; ks. W. Kałamarz, *Muzyka u Misjonarzy*, op. cit., s. 66; *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Tom IV – Miasto Kraków. Część V – Kazimierz i Stradom: Kościoły i klasztory*, 2, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1994, s. 35-36; *Kościół Księży Misjonarzy...*, op. cit. [folder]; M. Machura, *Zabytkowe organy...*, op. cit., s. 9

⁸ ks. W. Kałamarz, *Muzyka u Misjonarzy*, op. cit., s. 66; *Katalog Zabytków Sztuki...*, op. cit., s. 36

Pierwszej ingerencji w oryginalną dyspozycję organów dokonał Ignacy Wojciechowski w latach: 1846-1848⁹. Organmistrz ten sporządził deklarację, w której zaznaczył, że podejmuje się przebudowy istniejącego dotychczas instrumentu, nie zaś budowy nowego obiektu. Na wspomnianej deklaracji znajduje się dopisek autorstwa ks. Antoniego Dąbrowicza (ówczesnego rządcy kościoła), informujący, że wypłacił on I. Wojciechowskiemu wynagrodzenie za dodanie dwóch nowych głosów; były to: Flet amabilis 8' (metalowy) oraz Cymbał¹⁰. Ponadto organmistrz dobudował 3-głosową sekcję pedału, dotychczas bowiem organy dysponowały jedynie klawiaturą manualową. Wykonał także dwie nowe wiatrownice klapowe oraz trakturę mechaniczną „z klawiaturą francuską na 54 klawiszów”, za co według księgi rachunkowej otrzymał 3300 zł polskich¹¹.

Dyspozycja organów

po przebudowie wykonanej przez I. Wojciechowskiego w latach: 1846-1848:

Manual

Starszak 8' (Pryncypał 8')

Płaczek wdzięczny 8' (Flet suavis 8')

Wierzbin 8' (Salicjonał 8')

Płaczek większy 8' (Flet major 8') *

Ósmak 4' (Oktawa 4')

Płaczek mniejszy (Flet minor 4')

Piętak 3' (Kwinta 3')

Nadósmak 2' (Superoktawa 2')

Mieszanka (Mikstura 3-chórowa lub Cymbał 3-rzędowy) *

Pedał

Cello 8' *

Oktawbas 8' *

Subbas 16' *

* głosy dodane przez I. Wojciechowskiego¹².

Remont instrumentu miał miejsce w 1864 roku, jednak jego zakres oraz nazwisko wykonawcy pozostają nieznanymi¹³. Na rok 1901 przypadło odnowienie i ponowne powiększenie organów. Prace te przeprowadził Tomasz Fall – organmistrz ze Szczyrzyca, znany ze swoich prac w krakowskich kościołach¹⁴. Rozszerzył on dyspozycję o dwa nowe głosy: Flet rurkowy 4' w manuale oraz Bordon 16' w pedale¹⁵.

⁹ J. Gołos, *Polskie organy...*, op. cit., s. 321; J. Gołos, *Zarys historii...*, op. cit., s. 147; ks. W. Kałamarz, *Muzyka u Misjonarzy*, op. cit., s. 66; *Katalog Zabytków Sztuki...*, op. cit., s. 36; *Kościół Księża Misjonarzy...*, op. cit. [folder]

¹⁰ M. Machura, *Zabytkowe organy...*, op. cit., s. 9

¹¹ Ibidem

¹² Ibidem

¹³ *Katalog Zabytków Sztuki...*, op. cit., s. 36

¹⁴ J. Gołos, *Polskie organy...*, op. cit., s. 321; J. Gołos, *Zarys historii...*, op. cit., s. 147; ks. W. Kałamarz, *Muzyka u Misjonarzy*, op. cit., s. 66-67; *Katalog Zabytków Sztuki...*, op. cit., s. 36; *Kościół Księża Misjonarzy...*, op. cit. [folder]; M. Machura, *Zabytkowe organy...*, op. cit., s. 11

¹⁵ Ks. W. Kałamarz, *Muzyka u Misjonarzy*, op. cit., s. 66-67; M. Machura, *Zabytkowe organy...*, op. cit., s. 11. Ponadto ks. W. Kałamarz sugeruje, że dopiero T. Fall rozszerzył skalę manualu do 54 klawiszy.

Dyspozycja organów
po przebudowie wykonanej przez T. Falla w 1901 roku:

Manual

Starszak 8' (Pryncypał 8')
Płaczek wdzięczny 8' (Flet *suavis* 8')
Wierzbina 8' (Salicjonał 8')
Płaczek większy 8' (Flet major 8')
Ósmak 4' (Oktawa 4')
Płaczek mniejszy (Flet minor 4')
Pięć 3' (Kwinta 3')
Nadósma 2' (Superoktawa 2')
Mieszanka (Mikstura 3-chórowa lub Cymbał 3-rzędowy)
Płaczek rurkowy (Flet rurkowy 4') *

Pedał

Cello 8'
Oktawbas 8'
Subbas 16'
Bordon 16' *

* głosy dodane przez T. Falla¹⁶.

Instrument był remontowany w 1911 i 1928 roku przez Aleksandra Żebrowskiego ze Lwowa¹⁷. Aktualny kształt nadano organom w latach: 1959-1962, kiedy to firma Dominik Biernacki przeprowadziła ich remont i znaczną rozbudowę¹⁸. W miejsce dawnego stołu gry, wbudowanego w cokół szafy organowej, zainstalowano wówczas nowy kontuar, natomiast dotychczasową trakturę mechaniczną zastąpiono systemem elektro-pneumatycznym, współpracującym z wiatrownicami stożkowymi. Równocześnie wprowadzono jednolitą, klasyczną nomenklaturę nazw głosów, usuwając unikalne, staropolskie określenia. Warto nadmienić, że podczas omawianej przebudowy zachowano część starych piszczałek w kilku głosach¹⁹.

Mimo wielu zmian konstrukcyjnych samych organów, przetrwał ich oryginalny, regencyjny prospekt, któremu Ewa Smulikowska poświęciła uwagę w swej pracy²⁰. Autorka ta zasugerowała ponadto, że w Kolegiacie w Opatowie zachowała się zewnętrzna struktura organów o bardzo podobnej ornamentyce, wobec czego można przypuszczać, iż oba obiekty są dziełem tego samego warsztatu snycerskiego.

Organy stradomskie stanowią niezwykle cenny materiał do badań nad przekształceniami barokowych instrumentów w kolejnych epokach historycznych²¹. Ponadto funkcjonujące niegdyś w organach spolszczone nazwy głosów są swoistym unikatem w skali całego kraju. Niestety, czas ich wprowadzenia do organów pozostaje trudny do jednoznacznego sprecyzowania.

¹⁶ M. Machura, *Zabytkowe organy...*, op. cit., s. 11

¹⁷ Ks. W. Kałamarz, *Muzyka u Misjonarzy...*, op. cit., s. 67; *Katalog Zabytków Sztuki...*, op. cit., s. 36

¹⁸ J. Gołos, *Polskie organy...*, op. cit., s. 321; ks. W. Kałamarz, *Muzyka u Misjonarzy*, op. cit., str. 67; *Katalog Zabytków Sztuki...*, op. cit., s. 36; *Kościół Księży Misjonarzy...*, op. cit. [folder]

¹⁹ Ks. W. Kałamarz, *Muzyka u Misjonarzy...*, op. cit., s. 67, przypis 190

²⁰ E. Smulikowska, *Prospekty organowe w Polsce jako dzieła sztuki* [w:] J. Gołos, *Polskie organy...*, op. cit., s. 481-482

²¹ J. Gołos, *Zarys historii...*, op. cit., s. 61-62

